YHTEISÖJEN TUOMIOISTUIMEN TUOMIO (suuri jaosto)

3 päivänä toukokuuta 2005 *

Yhdistetyissä asioissa C-387/02, C-391/02 ja C-403/02,

joissa on kyse EY 234 artiklaan perustuvista ennakkoratkaisupyynnöistä, jotka Tribunale di Milano (C-387/02 ja C-403/02) (Italia) on esittänyt 26. ja 29.10.2002 tekemillään päätöksillä, jotka ovat saapuneet yhteisöjen tuomioistuimeen 28.10. ja 12.11.2002, ja Corte d'appello di Lecce (C-391/02) (Italia) 7.10.2002 tekemällään päätöksellä, joka on saapunut yhteisöjen tuomioistuimeen 8.11.2002, saadakseen ennakkoratkaisut rikosasioissa, joissa vastaajina ovat

Silvio Berlusconi (C-387/02),

Sergio Adelchi (C-391/02) ja

Marcello Dell'Utri ym. (C-403/02),

YHTEISÖJEN TUOMIOISTUIN (suuri jaosto),

toimien kokoonpanossa: presidenti V. Skouris, jaostojen puheenjohtajat P. Jann, C. W. A. Timmermans (esittelevä tuomari), A. Rosas ja A. Borg Barthet sekä tuomarit J.-P. Puissochet, R. Schintgen, N. Colneric, S. von Bahr, M. Ilešič, J. Malenovský, U. Lõhmus ja E. Levits,

* Oikeudenkäyntikieli: italia.

julkisasiamies: J. Kokott,
kirjaaja: johtava hallintovirkamies L. Hewlett,

ottaen huomioon kirjallisessa käsittelyssä ja 13.7.2004 pidetyssä istunnossa esitetyn,

ottaen huomioon huomautukset, jotka sille ovat esittäneet

— Silvio Berlusconi, edustajinaan avvocato G. Pecorella ja avvocato N. Ghedini,

— Sergio Adelchi, edustajanaan avvocato P. Corleto,

— Marcello Dell'Utri, edustajinaan avvocato G. Roberti ja avvocato P. Siniscalchi,

— Procura della Repubblica, asiamiehinään G. Colombo, G. Giannuzzi, E. Cillo ja I. Boccassini,

— Italian hallitus, asiamiehenään I. M. Braguglia, avustajanaan avvocato dello Stato O. Fiumara,

— Euroopan yhteisöjen komissio, asiamiehinään V. Di Bucci ja C. Schmidt,

kuultuaan julkisasiamiehen 14.10.2004 pidetyssä istunnossa esittämän ratkaisuehdotuksen,

on antanut seuraavan

tuomion

1 Ennakkoratkaisupyynnöt koskevat niiden takeiden yhteensovittamisesta samanveroisiksi, joita jäsenvaltioissa vaaditaan perustamissopimuksen 58 artiklan 2 kohdassa tarkoitetuilta yhtiöiltä niiden jäsenten sekä ulkopuolisten etujen suojaamiseksi, 9 päivänä maaliskuuta 1968 annetun ensimmäisen neuvoston direktiivin 68/151/ETY (EYVL L 65, s. 8; jäljempänä ensimmäinen yhtiöoikeudellinen direktiivi) ja erityisesti sen 6 artiklan, yhtiömuodoltaan tietynlaisten yhtiöiden tilinpäätöksistä perustamissopimuksen 54 artiklan 3 kohdan g alakohdan nojalla 25 päivänä heinäkuuta 1978 annetun neljännen neuvoston direktiivin 78/660/ETY (EYVL L 222, s. 11; jäljempänä neljäs yhtiöoikeudellinen direktiivi) ja erityisesti sen 2 artiklan sekä konsolidoiduista tilinpäätöksistä perustamissopimuksen 54 artiklan 3 kohdan g alakohdan nojalla 13 päivänä kesäkuuta 1983 annetun seitsemännen neuvoston direktiivin 83/349/ETY (EYVL L 193, s. 1; jäljempänä seitsemäs yhtiöoikeudellinen direktiivi) ja erityisesti sen 16 artiklan tulkintaa samoin kuin ETY:n perustamissopimuksen 5 artiklan (josta on tullut EY:n perustamissopimuksen 5 artikla, josta on tullut EY 10 artikla) ja ETY:n perustamissopimuksen 54 artiklan 3 kohdan g alakohdan (josta on tullut EY:n perustamissopimuksen 54 artiklan 3 kohdan g alakohta, josta on muutettuna tullut EY 44 artiklan 2 kohdan g alakohta) tulkintaa.

2 Nämä kysymykset on esitetty rikosasioissa, joissa vastaajina ovat Silvio Berlusconi (C-387/02), Sergio Adelchi (C-391/02) ja Marcello Dell'Utri ym. (C-403/02) ja joissa näiden väitetään rikkoneen virheellisten yhtiötietojen antamista (kirjanpidon väärentämistä) koskevia codice civilen (jäljempänä Italian siviililakikirja) säännöksiä.

Asiaa koskevat oikeussäännöt

Yhteisön lainsäädäntö

3 Poistaakseen sijoittautumisvapauden rajoitukset Euroopan unionin neuvosto ja Euroopan yhteisöjen komissio sovittavat perustamissopimuksen 54 artiklan 3 kohdan g alakohdan nojalla tarpeen mukaan yhteen ja pyrkivät tekemään samanveroisiksi ne takeet, joita jäsenvaltioissa edellytetään ETY:n perustamissopimuksen 58 artiklan toisessa kohdassa (josta on tullut EY:n perustamissopimuksen 58 artiklan toinen kohta, josta on tullut EY 48 artiklan toinen kohta) tarkoitetuilta yhtiöiltä niin yhtiön jäsenten kuin ulkopuolisten etujen turvaamiseksi.

4 Niinpä neuvosto on tämän perusteella antanut erilaisia direktiivejä, muun muassa seuraavat direktiivit, joista pääasiassa on kyse.

5 Ensimmäistä yhtiöoikeudellista direktiiviä sovelletaan sen 1 artiklan mukaan pääomayhtiöihin eli Italian osalta seuraaviin yhtiömuotoihin: società per azioni (osakeyhtiö; jäljempänä SpA), società in accomandita per azioni (kommandiitti-osakeyhtiö) ja società a responsabilità limitata (rajavastuuyhtiö; jäljempänä Srl).

6 Tässä direktiivissä säädetään kolmesta toimenpiteestä, joilla pyritään suojaamaan tällaisten yhtiöiden kanssa tekemisissä olevia ulkopuolisia: on koottava tietyt pakolliset tiedot sisältävä asiakirjavihko, jota kunkin yhtiön osalta pidetään alueellisesti toimivaltaisessa kaupparekisterissä; yhdenmukaistetaan kansalliset säännökset, jotka koskevat yhtiön (myös perustettavana olevan yhtiön) nimissä tehtyjen sitoumusten pätevyyttä ja mahdollisuutta vedota niihin, sekä se, että direktiivissä on tyhjentävä luettelo yhtiön pätemättömyysperusteista.

7 Ensimmäisen yhtiöoikeudellisen direktiivin 2 artiklassa säädetään seuraavaa:

"1. Jäsenvaltioiden on toteutettava tarvittavat toimenpiteet sen varmistamiseksi, että yhtiöt julkistavat ainakin seuraavat asiakirjat ja tiedot:

— —

f) tase ja tuloslaskelma jokaiselta tilikaudelta. Taseen sisältävässä asiakirjassa on oltava tiedot niistä, joiden on lain mukaan varmistettava sen oikeellisuus. Saksan, Belgian, Ranskan tai Luxemburgin lainsäädännön mukaisten 1 artiklassa tarkoitettujen rajavastuuyhtiöiden ja Alankomaiden lainsäädännön mukaisen suljetun osakeyhtiön osalta velvollisuutta noudattaa tätä säännöstä lykätään siihen asti, kunnes on pantu täytäntöön direktiivi, joka koskee taseen ja tuloslaskelman tietojen yhteensovittamista sekä edellä tarkoitettujen yhtiöiden vapauttamista kokonaan tai osaksi velvollisuudesta julkistaa tässä artiklassa tarkoitettuja asiakirjoja niissä tapauksissa, joissa niiden taseen loppusumma on tuossa direktiivissä säädettävää määrää pienempi. Neuvosto antaa edellä tarkoitetun direktiivin kahden vuoden kuluessa siitä, kun tämä direktiivi on annettu;

— —."

8 Kyseisen direktiivin 3 artiklan 1 ja 2 kohdassa säädetään seuraavaa:

"1. Jokaisessa jäsenvaltiossa on oltava kullekin siellä rekisteröidylle yhtiölle joko keskusrekisterissä, kaupparekisterissä tai yhtiörekisterissä oma asiakirjavihkonsa.

2. Kaikki asiakirjat ja tiedot, jotka on 2 artiklan mukaan julkistettava, on otettava asiakirjavihkoon tai merkittävä rekisteriin; rekisterimerkintöjen perusteiden on aina ilmettävä asiakirjavihkosta."

9 Kyseisen direktiivin 6 artiklassa säädetään seuraavaa:

"Jäsenvaltioiden on säädettävä asianmukaiset seuraamukset sen varalta:

— ettei tasetta ja tuloslaskelmaa julkisteta 2 artiklan 1 kohdan f alakohdassa säädetyllä tavalla;

— —."

10 Neljännellä yhtiöoikeudellisella direktiivillä, jota Italian osalta sovelletaan samoihin tämän tuomion 5 kohdassa mainittuihin yhtiömuotoihin kuin ensimmäistä yhtiöoikeudellista direktiiviä, yhdenmukaistetaan yhtiöiden tilinpäätösten laatimista, sisältöä, rakennetta ja julkistamista koskevat kansalliset säännökset.

11 Kyseisen direktiivin 2 artiklassa säädetään seuraavaa:

"1. Tilinpäätös käsittää taseen, tuloslaskelman ja liitetiedot. Nämä asiakirjat muodostavat yhden kokonaisuuden.

2. Ne on laadittava selkeästi ja tämän direktiivin säännösten mukaisesti.

3. Tilinpäätöksen on annettava oikea ja riittävä kuva yhtiön varoista ja vastuista, rahoitusasemasta sekä tuloksesta.

4. Jollei tämän direktiivin säännöksien soveltaminen riitä 3 kohdassa tarkoitetun oikean ja riittävän kuvan antamiseksi, on annettava lisätietoja.

5. Jos jonkin tämän direktiivin säännöksen soveltaminen poikkeustapauksissa johtaa ristiriitaan 3 kohdan kanssa, tuosta säännöksestä on poikettava, jotta voidaan antaa 3 kohdassa tarkoitettu oikea ja riittävä kuva. Poikkeamiset sekä selvitys niiden perusteluista ja vaikutuksista varoihin ja vastuisiin, rahoitusasemaan sekä tulokseen on ilmoitettava liitetiedoissa. Jäsenvaltiot voivat määritellä kyseiset poikkeustapaukset ja antaa tarvittavat erityissäännökset.

6. Jäsenvaltiot voivat sallia tai vaatia, että tilinpäätöksessä annetaan myös muita tietoja kuin ne, jotka siinä tämän direktiivin mukaan on annettava."

12 Tämän direktiivin 11 artiklan nojalla jäsenvaltiot voivat sallia, että yritykset, joiden taseen loppusumma, nettoliikevaihto ja työntekijöiden lukumäärä eivät ylitä tiettyjä raja-arvoja, laativat lyhennetyt taseet. Direktiivin 12 artiklassa esitetään tätä koskevia muita täsmennyksiä.

13 Neljännen yhtiöoikeudellisen direktiivin 10 jaksossa, jonka otsikkona on "Julkistaminen", olevassa 47 artiklan 1 kohdassa säädetään seuraavaa:

"Asianmukaisesti vahvistettu tilinpäätös sekä toimintakertomus ja tilintarkastuksen suorittamisesta vastuussa olevien henkilöiden kertomus julkistetaan noudattaen kunkin jäsenvaltion lainsäädännössä säädettyä, direktiivin 68/151/ETY 3 artiklan mukaista menettelyä.

— —"

14 Neljännen yhtiöoikeudellisen direktiivin 11 jaksossa, jonka otsikkona on "Tilintarkastus", olevassa 51 artiklassa säädetään seuraavaa:

"1. a) Yhtiöiden on annettava tilinpäätöksensä yhden tai useamman sellaisen henkilön tarkastettavaksi, joka on kansallisen lainsäädännön mukaan hyväksytty tilintarkastajaksi.

b) Tilintarkastuksen suorittamisesta vastuussa olevan henkilön tai olevien henkilöiden on myös varmistettava, että toimintakertomus on sopusoinnussa saman tilikauden tilinpäätöksen kanssa.

2. Jäsenvaltiot voivat vapauttaa 11 artiklassa tarkoitetut yhtiöt 1 kohdassa säädetystä velvollisuudesta.

Sovelletaan, mitä 12 artiklassa säädetään.

3. Jos 2 kohdassa tarkoitettu poikkeus tehdään, jäsenvaltioiden on lainsäädännössään säädettävä asianmukaiset seuraamukset sen varalta, ettei yhtiön tilinpäätöstä tai toimintakertomusta laadita tämän direktiivin vaatimuksien mukaisesti."

15 Seitsemännessä yhtiöoikeudellisessa direktiivissä, jota Italian osalta sovelletaan samoihin tämän tuomion 5 ja 10 kohdassa mainittuihin yhtiömuotoihin, joihin sovelletaan ensimmäistä ja neljättä yhtiöoikeudellista direktiiviä, säädetään pääomayhtiöiden konsolidoitua tilinpäätöstä koskevien kansallisten säännösten yhteensovittamisesta.

16 Seitsemännen yhtiöoikeudellisen direktiivin 16 artiklan 2–6 kohdassa annetaan konsolidoitujen tilinpäätösten osalta olennaisilta osin samat säännökset kuin neljännen yhtiöoikeudellisen direktiivin tämän tuomion 11 kohdassa esitetyn 2 artiklan 2–6 kohdassa.

17 Seitsemännen yhtiöoikeudellisen direktiivin 5 jaksossa, jonka otsikkona on "Konsolidoidun tilinpäätöksen julkistaminen", olevan 38 artiklan 1, 4 ja 6 kohdassa säädetään seuraavaa:

"1. Konsolidoidun tilinpäätöksen laativan yrityksen on julkistettava asianmukaisesti vahvistettu konsolidoitu tilinpäätös, konsolidoitu toimintakertomus ja tilintarkastuksen suorittamisesta vastuussa olevien henkilöiden kertomus noudattaen sen jäsenvaltion lainsäädännössä, jonka alainen tämä yritys on, säädettyä direktiivin 68/151/ETY 3 artiklan mukaista menettelyä.

— —

4. Jos konsolidoidun tilinpäätöksen laatinut yritys ei kuitenkaan ole muodoltaan 4 artiklassa tarkoitettu yhtiö eikä sen tarvitse kansallisen lainsäädäntönsä mukaan julkistaa 1 kohdassa tarkoitettuja asiakirjoja direktiivin 68/151/ETY 3 artiklassa säädetyllä tavalla, sen on ainakin annettava ne yleisön saataville kotipaikassaan. — —

— —

6. Jäsenvaltion on säädettävä asianmukaiset seuraamukset sen varalta, ettei tässä artiklassa säädettyjä julkistamisvelvollisuuksia noudateta."

Kansallinen lainsäädäntö

Yhtiöoikeus

18 Kaupallisia yhtiöitä koskevista rikos- ja hallinto-oikeudellisista seuraamuksista 11.4.2002 annetulla tasavallan presidentin asetuksella (decreto legislativo) nro 61 (GURI nro 88, 15.4.2002, s. 4; jäljempänä asetus nro 61/2002), joka annettiin 3.10.2001 annetun lain nro 366 11 §:n nojalla ja joka tuli voimaan 16.4.2002, korvattiin Italian siviililakikirjan V osan XI osasto uudella XI osastolla, jonka otsikkona on "Yhtiöitä ja yhtiöiden yhteenliittymiä koskevat rikosoikeudelliset säännökset".

19 Asetus nro 61/2002 annettiin uudistettaessa Italian yhtiöoikeutta, mikä toteutettiin joukolla asetuksia, jotka annettiin 3.10.2001 annetussa laissa nro 366 (GURI nro 234, 8.10.2001) annetun valtuutuksen nojalla.

20 Italian siviililakikirjan 2621 §:ssä, jonka otsikkona on "Virheellisten tietojen ilmoittaminen ja voittojen tai osinkojen ennakkomaksujen lainvastainen jakaminen", sellaisena kuin se oli ennen asetuksen nro 61/2002 voimaantuloa (jäljempänä Italian siviililakikirjan vanha 2621 §), säädettiin seuraavaa:

"Ellei teko muodosta vakavampaa rikosta, siitä on tuomittava vähintään yhden vuoden ja enintään viiden vuoden vankeusrangaistus ja 1 032–10 329 euron suuruinen sakko:

1) sellaisille yhtiön perustajille, perustajina olleille osakkaille, hallituksen jäsenille, johtajille, hallintoneuvoston jäsenille ja selvitysmiehille, jotka ovat toimintakertomuksissa, tilinpäätöksissä tai muissa yhtiön ilmoituksissa antaneet petollisesti totuudenvastaisia tietoja yhtiön perustamisesta tai yhtiön varoista ja vastuista taikka salanneet kokonaan tai osittain niihin liittyviä tosiseikkoja;

— —."

21 Asetuksella nro 61/2002 lisättiin erityisesti Italian siviililakikirjan 2621 ja 2622 §:ään uusia rikosoikeudellisia säännöksiä, joilla säädetään rangaistavaksi virheellisten yhtiötietojen esittäminen eli joissa säädetään rikoksesta, josta käytetään myös nimitystä "kirjanpidon väärentäminen" (jäljempänä tapauksesta riippuen Italian siviililakikirjan uusi 2621 §, Italian siviililakikirjan uusi 2622 § tai Italian siviililakikirjan uudet 2621 ja 2622 §), ja joissa säädetään seuraavaa:

"2621 § (Virheelliset yhtiötiedot)

Ellei 2622 §:ssä säädetä toisin, hallituksen jäsenet, johtajat, hallintoneuvoston jäsenet ja selvitysmiehet, jotka osakkaita tai yleisöä harhaanjohtaakseen ja itselleen tai

toiselle perusteetonta etua saadakseen antavat tilinpäätöksissä, toimintakertomuksissa tai muissa lakisääteisissä osakkaille tai julkisuuteen annettavissa yhtiötä koskevissa ilmoituksissa totuudenvastaisia tietoja, myös silloin, kun niihin liittyy arviointikysymyksiä, tai jättävät antamatta tietoja, joiden antamisesta säädetään laissa ja jotka koskevat yhtiön tai konsernin, johon se kuuluu, taloudellista asemaa, varoja ja vastuita tai rahoitusasemaa, sellaisella tavalla, joka on omiaan luomaan vastaanottajissa virheellisen kuvan tästä tilanteesta, on tuomittava vankeuteen enintään yhdeksi vuodeksi kuudeksi kuukaudeksi.

Teosta on tuomittava sama rangaistus myös siinä tapauksessa, että tiedot koskevat omaisuutta, joka yhtiöllä on hallinnassaan tai hoidettavanaan kolmannen osapuolen lukuun.

Teko ei ole rangaistava, mikäli totuudenvastaisilla tiedoilla tai tietojen antamatta jättämisellä ei vääristetä merkittävällä tavalla yhtiön tai konsernin, johon se kuuluu, taloudellista asemaa, varoja ja vastuita tai rahoitusasemaa koskevaa kuvaa. Teko ei ole missään tapauksessa rangaistava silloin, kun totuudenvastaisilla tiedoilla tai tietojen antamatta jättämisellä muutetaan tilikauden taloudellista tulosta ennen veroja enintään 5 prosentilla tai netto-omaisuutta enintään 1 prosentilla.

Missään tapauksessa teko ei ole rangaistava, mikäli se perustuu arvioihin, jotka erikseen tarkasteltuina poikkeavat enintään 10 prosenttia todellisista luvuista.

2622 § (Virheellisten yhtiötietojen antaminen osakkaiden ja velkojien vahingoksi)

Hallituksen jäsenet, johtajat, hallintoneuvoston jäsenet ja selvitysmiehet, jotka osakkaita tai yleisöä harhaanjohtaakseen ja itselleen tai toiselle perusteetonta etua saadakseen antavat tilinpäätöksissä, toimintakertomuksissa tai muissa lakisääteisissä

osakkaille tai julkisuuteen annettavissa yhtiötä koskevissa ilmoituksissa totuudenvastaisia tietoja, myös silloin, kun niihin liittyy arviointikysymyksiä, tai jättävät antamatta tietoja, joiden antamisesta säädetään laissa ja jotka koskevat yhtiön tai konsernin, johon se kuuluu, taloudellista asemaa, varoja ja vastuita tai rahoitusasemaa, sellaisella tavalla, joka on omiaan luomaan vastaanottajissa virheellisen kuvan tästä tilanteesta, ja tästä aiheutuu vahinkoa osakkaiden tai velkojien omaisuudelle, on tuomittava vahinkoa kärsineiden rangaistusvaatimuksen perusteella vankeuteen vähintään kuudeksi kuukaudeksi ja enintään kolmeksi vuodeksi.

Menettely pannaan vireille asianomistajan rangaistusvaatimuksen perusteella myös silloin, kun teko muodostaa muun rikoksen, vaikka se olisi ankarammin rangaistava, ja aiheuttaa vahinkoa muiden henkilöiden kuin osakkaiden ja velkojien omaisuudelle, ellei vahinkoa aiheudu valtion, muiden julkisyhteisöjen tai julkisten laitosten taikka Euroopan yhteisöjen omaisuudelle.

Mikäli kyseessä ovat yhtiöt, joihin sovelletaan 24.2.1998 annetun asetuksen nro 58 IV osan III osaston II jakson säännöksiä, 1 momentissa säädetystä teosta on tuomittava vankeuteen vähintään yhdeksi ja enintään neljäksi vuodeksi, ja rikos on virallisen syytteen alainen.

Tämän pykälän 1 ja 3 momentissa tarkoitetuista teoista säädetty rangaistus on tuomittava myös siinä tapauksessa, että tiedot koskevat omaisuutta, joka yhtiöllä on hallinnassaan tai hoidettavanaan kolmannen osapuolen lukuun.

Tämän pykälän 1 ja 3 momentissa säädetyt teot eivät ole rangaistavia, mikäli totuudenvastaisilla tiedoilla tai tietojen antamatta jättämisellä ei vääristetä merkittävällä tavalla yhtiön tai konsernin, johon se kuuluu, taloudellista asemaa, varoja ja vastuita tai rahoitusasemaa koskevaa kuvaa. Teko ei ole missään tapauksessa rangaistava silloin, kun totuudenvastaisilla tiedoilla tai tietojen antamatta jättämisellä muutetaan tilikauden taloudellista tulosta ennen veroja enintään 5 prosentilla tai netto-omaisuutta enintään 1 prosentilla.

Missään tapauksessa teko ei ole rangaistava, mikäli se perustuu arvioihin, jotka erikseen tarkasteltuina poikkeavat enintään 10 prosenttia todellisista luvuista."

Yleiset rikosoikeudelliset säännökset

22 Codice penalen (jäljempänä Italian rikoslakikirja) 2 §:n, jonka otsikkona on "Rikosoikeudellisten lakien seuraanto", 2, 3 ja 4 momentissa säädetään seuraavaa:

"Ketään ei voida tuomita rangaistukseen teosta, joka myöhemmän lain mukaan ei ole rikos; mikäli joku on tuomittu rangaistukseen, tuomittua rangaistusta ja muita rikosoikeudellisia seuraamuksia ei saa panna täytäntöön.

— —

Mikäli rikoksen tekohetkellä voimassa ollut laki ja myöhempi laki poikkeavat toisistaan, sovelletaan sitä lakia, jonka säännökset ovat syytetyn kannalta edullisimmat, ellei asiassa jo ole annettu lainvoimaista tuomiota.

Edellisissä momenteissa säädettyä ei sovelleta poikkeuslakeihin tai väliaikaisiin lakeihin."

23 Italian rikoslakikirjan 39 §:n mukaan rangaistavat teot jakaantuvat lähinnä rikoksiin ja rikkomuksiin, ja rikoksiin liittyy kyseisen rikoslakikirjan 17 §:n mukaan tietyntyyppisiä ankarampia rangaistuksia kuin rikkomuksiin.

24 Italian rikoslakikirjan 158 §:n 1 momentista ilmenee, että vanhentumisajat alkavat kulua rikosten tekopäivästä eivätkä rikosten ilmenemispäivästä.

25 Lisäksi kyseisen rikoslakikirjan 157 ja 160 §:stä seuraa, että vanhentumisaika on kolmesta vuodesta enintään neljään ja puoleen vuoteen Italian siviililakikirjan uudessa 2621 §:ssä säädettyjen rikkomusten kaltaisten rikkomusten osalta ja viidestä vuodesta enintään seitsemään ja puoleen vuoteen senkaltaisten rikosten osalta, joista aikoinaan säädettiin Italian siviililakikirjan vanhassa 2621 §:ssä ja joista nykyisin säädetään kyseisen lakikirjan uudessa 2622 §:ssä. Italian rikoslakikirjan 160 §:ssä säädetään vanhentumisajan enimmäiskestosta siinä tapauksessa, että vanhentumisaika keskeytyy.

Pääasiat ja ennakkoratkaisukysymykset

26 Ennakkoratkaisupäätöksistä ilmenee, että pääasioissa kyseessä olevissa kolmessa rikosasiassa teot, joista vastaajia syytetään, on tehty Italian siviililakikirjan vanhan 2621 §:n voimassaoloaikana eli ennen asetuksen nro 61/2002 ja kyseisen siviililakikirjan uusien 2621 ja 2622 §:n voimaantuloa.

27 Asiassa C-387/02 giudice per le indagini preliminari del tribunale di Milano (Tribunale di Milanon tutkintatuomari) määräsi 26.11.1999 tekemällään päätöksellä, että Silvio Berlusconia vastaan on nostettava syyte kyseisen tuomioistuimen ensimmäisessä jaostossa. Vastaajaa syytetään siitä, että hän on väärentänyt vuosien 1986 ja 1989 välisenä aikana Fininvest SpA -nimisen yhtiön ja samannimiseen konserniin kuuluvien muiden yhtiöiden tilinpäätöksiä Finininvet SpA:n hallituksen puheenjohtajana ja kyseiseen konserniin kuuluvien yhtiöiden pääomistajana. Tilinpäätösten väärentämisellä väitetään kerätyn salaisia varoja, jotka oli tarkoitettu käytettäviksi tiettyihin lainvastaisiksi katsottuihin toimiin.

28 Asiassa C-403/02 ennakkoratkaisupyynnön esittämistä koskevasta päätöksestä ilmenee, että Marcello Dell'Utria, Romano Luzia ja Romano Cominciolia syytetään Tribunale di Milanon neljännessä rikosjaostossa siitä, että he ovat väärentäneet tilinpäätöksiä vuoteen 1993 saakka.

29 Asiassa C-391/02 on kyse valituksesta, jonka Sergio Adelchi teki Tribunale di Leccen 9.1.2001 antamasta tuomiosta, jossa hänet todettiin syylliseksi La Nuova Adelchi Srl- ja Calzaturificio Adelchi Srl -nimisiä yhtiöitä, joiden hallitusten ainoa jäsen hän oli, koskeviin väärennöksiin. Nämä vuosina 1992 ja 1993 tehdyt teot koskivat fiktiivisinä pidettyjä vientiin ja tuontiin liittyviä tullaustoimia sekä näiden yhtiöiden laatimia tekaistuiksi katsottuja laskuja. Näiden toimien kiistattomana seurauksena yhtiöiden tilinpäätöksissä mainitaan todellisia kuluja suurempia kuluja ja täysin näennäisiä tuottoja ja näin ollen liikevaihto, joka poikkeaa todellisesta liikevaihdosta.

30 Asetuksen nro 61/2002 voimaantulon jälkeen näiden kolmen asian vastaajat väittivät, että heihin piti soveltaa Italian siviililakikirjan uusia 2621 ja 2622 §:ää.

31 Ennakkoratkaisupyynnön esittäneet tuomioistuimet esittävät, että näiden uusien säännösten soveltaminen olisi estänyt sen, että teoista, joista alun perin nostettiin syyte Italian siviililakikirjan vanhassa 2621 §:ssä säädetyn rikoksen tunnusmerkistön täyttymisen vuoksi, olisi voitu nostaa syyte, ja näin on seuraavista syistä.

32 Ensinnäkin on niin, että vaikka virallinen syyttäjä voi Italian siviililakikirjan uuden 2621 §:n perusteella lähtökohtaisesti nostaa syytteen omasta aloitteestaan eli ilman

asianomistajan esittämää rangaistusvaatimusta, kyseisessä säännöksessä säädetty rikos muodostaa nykyisin rikkomuksen, johon näin ollen sovelletaan neljän ja puolen vuoden pituista vanhentumisen enimmäisaikaa, eikä enää Italian siviililakikirjan vanhassa 2621 §:ssä säädettyä rikosta, jonka vanhentumisaika on enintään seitsemän ja puoli vuotta. Niinpä pääasioissa rikos, josta säädetään Italian siviililakikirjan uudessa 2621 §:ssä, on auttamattomasti vanhentunut.

33 Toiseksi on näiden tuomioistuinten mukaan niin, että rikoksen luokittelun tällainen muutos merkitsee myös sitä, että liitännäisrikoksista, kuten rikollisjärjestöön kuulumisesta, rahanpesurikoksesta tai kätkemisrikoksesta, ei enää voida nostaa syytteitä, koska nämä rikokset edellyttävät, että ensin on tehty rikos eikä rikkomus.

34 Kolmanneksi on niin, että vaikka Italian siviililakikirjan uudessa 2622 §:ssä säädetyn rikoksen kannalta pääasioissa kyseessä olevat teot eivät vielä olleet vanhentuneet, niistä ei voitaisi nostaa syytteitä tämän pykälän perusteella, koska kukaan osakas tai velkoja, joka katsoo itselleen aiheutuneen vahinkoa, ei ole esittänyt rangaistusvaatimusta; tällaisen rangaistusvaatimuksen esittäminen nimittäin on välttämätön edellytys syytteiden nostamiselle tämän säännöksen nojalla, ainakin silloin, jos — kuten pääasioissa kyseessä olevissa rikosoikeudenkäynneissä on todettu — väärennykset ovat koskeneet yhtiöitä, joita ei noteerata pörssissä.

35 Viimeiseksi kyseiset tuomioistuimet toteavat, että syytteiden nostaminen teoista voisi myös estyä niiden kynnysten takia, joista samaa sanamuotoa käyttäen säädetään Italian siviililakikirjan uuden 2621 §:n 3 ja 4 momentissa ja uuden 2622 §:n 5 ja 6 momentissa, joissa jätetään rangaistavuuden ulkopuolelle väärennykset, joiden vaikutukset eivät ole merkittäviä tai joiden merkitys on vähäinen, eli väärennykset, joiden seurauksena on erityisesti ollut vain joko tilikauden bruttotuloksen enintään viiden prosentin suuruinen muutos tai netto-omaisuuden enintään yhden prosentin suuruinen muutos.

36 Näiden seikkojen perusteella ennakkoratkaisupyynnön esittäneet tuomioistuimet samoin kuin virallinen syyttäjä katsovat, että nyt kyseessä olevissa oikeudenkäynneissä nousee esille kysymyksiä siitä, ovatko Italian siviililakikirjan uusissa 2621 ja 2622 §:ssä säädetyt seuraamukset asianmukaisia vai eivät suhteessa joko ensimmäisen yhtiöoikeudellisen direktiivin 6 artiklaan, sellaisena kuin yhteisöjen tuomioistuin on sitä tulkinnut muun muassa asiassa C-97/96, Daihatsu Deutschland, 4.12.1997 antamassaan tuomiossa (Kok. 1997, s. I-6843), tai perustamissopimuksen 5 artiklaan, josta asiassa 68/88, komissio vastaan Kreikka, 21.9.1989 annetusta tuomiosta (Kok. 1989, s. 2965, Kok. Ep. X, s. 167, 23 ja 24 kohta) lähtien on oikeuskäytännössä vakiintuneesti katsottu seuraavan, että yhteisöjen oikeuden määräysten ja säännösten rikkomisesta määrättävien seuraamusten on oltava tehokkaita, oikeasuhteisia ja varoittavia.

37 Siltä osin kuin kyse on asiasta C-387/02, Tribunale di Milano on näin ollen päättänyt lykätä asian käsittelyä ja esittää yhteisöjen tuomioistuimelle ennakkoratkaisukysymyksiä, jotka ennakkoratkaisupyynnön esittämistä koskevan päätöksen perustelujen nojalla voidaan ymmärtää seuraavasti:

1) Sovelletaanko ensimmäisen yhtiöoikeudellisen direktiivin 6 artiklaa paitsi yhtiötä koskevien tietojen julkistamatta jättämiseen niin myös yhtiötä koskevien virheellisten tietojen julkistamiseen?

2) Onko yhteisön oikeuden määräysten ja säännösten rikkomisesta määrättävien seuraamusten tehokkuutta, oikeasuhteisuutta ja varoittavuutta koskevan vaatimuksen noudattamista arvioitava abstraktisti tarkastelun kohteena olevan seuraamuksen laadun tai luonteen perusteella vai seuraamuksen konkreettisen soveltamisen perusteella, kun otetaan huomioon sen oikeusjärjestyksen rakenteelliset piirteet, johon seuraamus kuuluu?

3) Ovatko neljännestä ja seitsemännestä yhtiöoikeudellisesta direktiivistä ilmenevät periaatteet esteenä sille, että kansallisessa lainsäädännössä vahvistetaan

kynnysarvoja, joiden alittuessa osakeyhtiöiden, kommandiittiosakeyhtiöiden ja rajavastuuyhtiöiden tilinpäätöksissä ja toimintakertomuksissa olevilla totuudenvastaisilla tiedoilla ei ole merkitystä?

38 Asiassa C-391/02 Corte d'appello di Lecce on päättänyt lykätä asian käsittelyä ja esittää yhteisöjen tuomioistuimelle seuraavat ennakkoratkaisukysymykset:

"1) Kun otetaan huomioon kunkin jäsenvaltion velvollisuus säätää 'asianmukaiset seuraamukset' [direktiivissä 68/151 ja direktiivissä 78/660] tarkoitetuista sääntöjenvastaisuuksista, onko kyseisiä direktiivejä ja erityisesti — — perustamissopimuksen 44 artiklan 2 kohdan g alakohtaa, luettuna yhdessä direktiivin 68/151 2 artiklan 1 kohdan f alakohdan ja 6 artiklan sekä direktiivin 78/660 2 artiklan 2, 3 ja 4 kohdan (sellaisena kuin kyseinen direktiivi on täydennettynä direktiiveillä 83/349 ja 90/605) kanssa, tulkittava — — siten, että jäsenvaltion laki, jolla muutetaan jo voimassa olevia yhtiöoikeudellisia rangaistussäännöksiä siten, että oikeiden ja riittävien yhtiötietojen julkistamista koskevan periaatteen suojelemiseksi säädettyjen velvollisuuksien laiminlyönnin varalta otetaan käyttöön sellainen seuraamusjärjestelmä, joka ei käytännössä ole tämän suojan rikkomisesta määrättyjen seuraamusten tehokkuutta, oikeasuhteisuutta ja varoittavuutta koskevien perusteiden mukainen, on ristiriidassa näiden säännösten kanssa?

2) Onko kyseisiä direktiivejä ja erityisesti — — perustamissopimuksen 44 artiklan 2 kohdan g alakohtaa, direktiivin 68/151 2 artiklan 1 kohdan f alakohtaa ja 6 artiklaa sekä direktiivin 78/660 2 artiklan 2, 3 ja 4 kohtaa (sellaisena kuin kyseinen direktiivi on täydennettynä direktiiveillä 83/349 ja 90/605) tulkittava — — siten, että jäsenvaltion laki, jonka mukaan tiettyjä yhtiön toimenpiteitä (mm. tase ja tuloslaskelma) koskevien julkistamisvelvollisuuden sekä oikeiden ja riittävien tietojen antamisvelvollisuuden laiminlyönti ei ole rangaistava teko, kun virheellisen taseen tai muiden valheellisten tietojen antamisella tai tietojen antamatta jättämisellä aiheutetaan vain sellainen tilikauden tuloksen muutos tai

sellainen yhtiön netto-omaisuuden muutos, joka ei ylitä tiettyä prosenttimäärää, on ristiriidassa näiden säännösten kanssa?

3) Onko kyseisiä direktiivejä ja erityisesti — — perustamissopimuksen 44 artiklan 2 kohdan g alakohtaa, direktiivin 68/151 2 artiklan 1 kohdan f alakohtaa ja 6 artiklaa sekä direktiivin 78/660 2 artiklan 2, 3 ja 4 kohtaa (sellaisena kuin kyseinen direktiivi on täydennettynä direktiiveillä 83/349 ja 90/605) tulkittava — — siten, että jäsenvaltion laki, jonka mukaan yhtiöillä olevien julkistamisvelvollisuuden ja oikeiden ja riittävien tietojen antamista koskevan velvollisuuden laiminlyönti ei ole rangaistava teko, jos annetut tiedot, vaikka niillä pyrittäisiinkin osakkaiden tai yleisön harhaanjohtamiseen perusteettoman edun saamiseksi, ovat seurausta arvioinneista, jotka erikseen tarkasteltuina poikkeavat todellisuudesta enintään tietyn kynnysarvon määrällä, on ristiriidassa näiden säännösten kanssa?

4) Onko kyseisiä direktiivejä ja erityisesti — — perustamissopimuksen 44 artiklan 2 kohdan g alakohtaa, direktiivin 68/151 2 artiklan 1 kohdan f alakohtaa ja 6 artiklaa sekä direktiivin 78/660 2 artiklan 2, 3 ja 4 kohtaa (sellaisena kuin kyseinen direktiivi on täydennettynä direktiiveillä 83/349 ja 90/605) tällaisista prosenttirajoista tai kynnysarvoista riippumatta tulkittava siten, että jäsenvaltion laki, jonka mukaan yhtiöillä olevien julkistamisvelvollisuuden ja oikeiden ja riittävien tietojen antamista koskevan velvollisuuden laiminlyönti ei ole rangaistava teko, jos totuudenvastaisilla tiedoilla tai vilpillisellä tietojen antamatta jättämisellä ja tiedoilla, jotka eivät anna oikeaa ja riittävää kuvaa yhtiön varoista ja vastuista, rahoitusasemasta sekä tuloksesta, ei 'merkittävästi' muuteta konsernin varoja ja vastuita tai tulosta (vaikka kansallisen lainsäätäjän olisi vielä määriteltävä 'merkittävän muutoksen' käsite), on ristiriidassa näiden säännösten kanssa?

5) Onko kyseisiä direktiivejä ja erityisesti — — perustamissopimuksen 44 artiklan 2 kohdan g alakohtaa, direktiivin 68/151 2 artiklan 1 kohdan f alakohtaa ja 6 artiklaa sekä direktiivin 78/660 2 artiklan 2, 3 ja 4 kohtaa (sellaisena kuin kyseinen direktiivi on täydennettynä direktiiveillä 83/349 ja 90/605) tulkittava — — siten, että jäsenvaltion laki, jossa sellaisen tilanteen varalta, jossa 'sekä osakkaiden että ulkopuolisten etujen' suojaamiseksi säädetyt yhtiöllä olevat julkistamisvelvollisuus sekä oikeiden ja riittävien tietojen antamista koskeva velvollisuus laiminlyödään, annetaan ainoastaan osakkaille ja velkojille oikeus vaatia rangaistusta ja jolla näin tehdään ulkopuolisten oikeuksien yleinen ja tehokas suojeleminen mahdottomaksi, on ristiriidassa näiden säännösten kanssa?

6) Onko kyseisiä direktiivejä ja erityisesti — — perustamissopimuksen 44 artiklan 2 kohdan g alakohtaa, direktiivin 68/151 2 artiklan 1 kohdan f alakohtaa ja 6 artiklaa sekä direktiivin 78/660 2 artiklan 2, 3 ja 4 kohtaa (sellaisena kuin kyseinen direktiivi on täydennettynä direktiiveillä 83/349 ja 90/605) tulkittava — — siten, että jäsenvaltion laki, jossa sellaisen tilanteen varalta, jossa 'sekä osakkaiden että ulkopuolisten etujen' suojaamiseksi säädetyt yhtiöllä olevat julkistamisvelvollisuus sekä oikeiden ja riittävien tietojen antamista koskeva velvollisuus laiminlyödään, säädetään sellaisesta syyteoikeus- ja seuraamusjärjestelmästä, joka sisältää toisistaan huomattavasti poikkeavia säännöksiä ja jonka mukaan vain sääntöjenvastaisuudet, joilla aiheutetaan vahinkoa osakkaille ja velkojille, ovat rangaistavia asianomaisten rangaistusvaatimuksen perusteella, ja jossa näistä sääntöjenvastaisuuksista tuomittavat seuraamukset ovat ankarampia ja tehokkaampia?"

39 Asiassa C-403/02 Tribunale di Milano on päättänyt lykätä asian käsittelyä ja esittää yhteisöjen tuomioistuimelle seuraavat ennakkoratkaisukysymykset:

"1) Onko direktiivin 68/151 6 artiklaa tulkittava siten, että siinä asetetaan jäsenvaltioille velvollisuus säätää asianmukaisia seuraamuksia paitsi kaupallisten yhtiöiden taseen ja tuloslaskelman julkistamatta jättämisestä, myös niiden

väärentämisestä sekä muiden yhtiötä koskevien, osakkaille tai yleisölle tarkoitettujen tietojen tai minkä tahansa sellaisten yhtiön taloudellista tilannetta, varoja ja vastuita tai rahoitusasemaa koskevien tietojen väärentämisestä, joita yhtiön on itse annettava itsestään tai konsernista, johon se kuuluu?

2) Kun otetaan huomioon myös ETY:n perustamissopimuksen 5 artikla, onko seuraamuksen 'asianmukaisuuden' käsitettä tulkittava siten, että seuraamuksen 'toimivuutta, tehokkuutta ja todellista varoittavuutta' on arvioitava sen perusteella, miten se ilmenee konkreettisesti jäsenvaltion oikeusjärjestyksessä (eli sen rikos- ja prosessioikeudessa)?

3) Täyttyvätkö nämä edellytykset siviililakikirjan uusissa 2621 §:ssä ja 2622 §:ssä, sellaisina kuin ne ovat muutettuina — — asetuksella nro 61/2002 ja yhdessä tulkittuina, ja onko erityisesti siviililakikirjan uuden 2621 §:n säännöstä pidettävä 'toimivan varoittavana' ja 'käytännössä asianmukaisena', kun sen mukaan tilinpäätöksen väärentämistä, josta ei ole aiheutunut vahinkoa omaisuudelle tai josta on aiheutunut omaisuudelle vahinkoa, jota kuitenkin pidetään sellaisena, ettei siitä voida siviililakikirjan 2622 §:n nojalla nostaa syytettä asianomistajan rangaistusvaatimuksen puuttuessa, on pidettävä rikkomuksena, josta on tuomittava vankeuteen yhdeksi vuodeksi ja kuudeksi kuukaudeksi? Onko asianmukaisena seuraamuksena pidettävä sitä, että syytteen nostaminen siviililakikirjan uuden 2622 §:n 1 momentissa säädetystä rikoksesta (eli pörssissä noteeraamattomien kaupallisten yhtiöiden yhteydessä tehdystä rikoksesta) edellyttää asianomistajan (eli osakkaiden tai velkojien) esittämää rangaistusvaatimusta, kun otetaan huomioon myös yritysmarkkinoiden 'avoimuuteen' liittyvän yleisen edun konkreettinen suojaaminen ja se, että tämä yleinen etu saattaa olla yhteisönlaajuinen?"

40 Yhteisöjen tuomioistuimen presidentin 20.1.2003 antamalla määräyksellä asiat C-387/02, C-391/02 ja C-403/02 yhdistettiin kirjallista ja suullista käsittelyä sekä tuomion antamista varten.

Ennakkoratkaisukysymysten arviointi

Yhteisöjen tuomioistuimelle esitetyt huomautukset

41 Berlusconi ja Dell'Utri katsovat, ettei asioissa C-387/02 ja C-403/02 esitettyjä ennakkoratkaisukysymyksiä voida ottaa tutkittavaksi. Myös Italian hallituksella on tämän suhteen epäilyjä.

42 Esitetyillä kysymyksillä pyritään estämään Italian siviililakikirjan uusien 2621 ja 2622 §:n soveltaminen, jotta rikosoikeudenkäynti voitaisiin panna vireille Italian siviililakikirjan vanhan 2621 §:n nojalla eli sellaisen säännöksen nojalla, joka on selvästi epäedullisempi syytetyille.

43 Vaikka Italian siviililakikirjan uudet 2621 ja 2622 § osoittautuisivatkin olevan ristiriidassa ensimmäisen ja neljännen yhtiöoikeudellisen direktiivin kanssa, on poissuljettua, että sovellettavien kansallisen oikeuden rikosoikeudellisten säännösten puuttuessa syytettyjä vastaan voitaisiin nostaa syyte ja heille voitaisiin määrätä erilainen ja ankarampi rangaistus kyseisten direktiivien nojalla.

44 Yhteisöjen tuomioistuimen oikeuskäytännöstä nimittäin ilmenee, ettei direktiivi itsessään voi perustaa velvollisuuksia yksityiselle oikeussubjektille ja ettei siihen sellaisenaan voida vedota tätä henkilöä vastaan. Direktiivillä ei voi sellaisenaan ja sen soveltamiseksi annetusta jäsenvaltion sisäisestä lainsäädännöstä riippumatta olla

myöskään sellaista vaikutusta, että direktiivin säännöksiä rikkovien henkilöiden rikosoikeudellinen vastuu määräytyisi tai sitä ankaroitettaisiin direktiivin perusteella.

45 Yhteisöjen tuomioistuimelta pyydetyllä vastauksella ei ole merkitystä ennakkoratkaisupyynnön esittäneissä tuomioistuimissa vireillä olevien asioiden ratkaisemiselle, koska pääasioissa Italian siviililakikirjan vanhaa 2621 §:ää ei voida missään tapauksessa soveltaa.

46 Periaate syytetyn kannalta edullisemman rikoslain takautuvasta soveltamisesta eli perusoikeus, joka samoin kuin laillisuusperiaate, jonka tärkeä aspekti se on, kuuluu yhteisön oikeusjärjestykseen, estää tällaisen tuloksen.

47 Komissio sen sijaan esittää, että ennakkoratkaisukysymykset on otettava tutkittavaksi.

48 Näiden kysymysten tutkittavaksi ottamisen kannalta ei laillisuusperiaatteen mahdollisella soveltamisella ole komission mukaan merkitystä siinä tapauksessa, että yhteisöjen tuomioistuimen antamasta vastauksesta ilmenisi, että Italian siviililakikirjan uudet 2621 ja 2622 § ovat ristiriidassa yhteisön oikeuden kanssa, mistä voi seurata, että syytteiden nostaminen perustuu kyseisen lakikirjan vanhaan 2621 §:ään, joka on syytettyjen kannalta epäedullisempi.

49 On nimittäin tärkeää huomata, että sinä ajankohtana, jona todettiin ne tosiseikat, joiden johdosta pääasioissa kyseessä olevia syytettyjä vastaan pantiin vireille rikosoikeudenkäyntejä, näihin tekoihin voitiin komission mukaan puuttua rikosoikeudellisesti eli Italian siviilikirjan vanhan 2621 §:n perusteella, ja vasta myöhemmin annettiin kansallisia säännöksiä, jotka ovat syytettyjen kannalta edullisempia mutta joiden yhteensopivuus yhteisön oikeuden kanssa on tietyiltä osin kyseenalaistettu, joten kansallinen tuomioistuin voisi tapauksen mukaan joutua jättämään soveltamatta niitä.

50 Tällaisessa tilanteessa rikosoikeudellinen vastuu ei komission mukaan määräydy tai ankaroidu juuri yhteisön lainsäädännön perusteella. Kyse on yksinkertaisesti tosiseikkojen tapahtumahetkellä voimassa olleen, yhteisön oikeuden mukaisen kansallisen lain vaikutusten säilyttämisestä, kun myöhempää lakia, joka on edullisempi mutta yhteisön oikeuden vastainen, jätetään soveltamatta.

51 Yhteisön oikeuden ensisijaisuuden periaate estää komission mukaan syytetyn kannalta edullisempien uusien kansallisten säännösten soveltamisen ennen näiden säännösten voimaantuloa tapahtuneisiin tekoihin, jos osoittautuu, että näissä säännöksissä ei sanktioida asianmukaisella tavalla yhteisön oikeuden oikeussääntöjen rikkomista, minkä johdosta kyseiset säännökset ovat ristiriidassa yhteisön oikeuden kanssa, sellaisena kuin yhteisöjen tuomioistuin on sitä tulkinnut.

Yhteisön tuomioistuimen arviointi asiasta

52 Esitetyillä kysymyksillä kansalliset tuomioistuimet pyrkivät selvittämään, ovatko Italian siviilikirjan uudet 2621 ja 2622 § niiden sisältämien tiettyjen säännösten

takia yhteensopivia yhteisön oikeuden sen vaatimuksen kanssa, joka koskee yhteisön oikeuden määräysten ja säännösten rikkomisesta tuomittavien seuraamusten asianmukaisuutta (ks. tämän tuomion 36 kohta).

Yhteisön oikeuteen sisältyvä vaatimus seuraamusten asianmukaisuudesta

53 Ensiksi on tarkasteltava, asetetaanko vaatimus, joka koskee kirjanpidon väärentämistä koskevasta rikoksesta tuomittavien, Italian siviilikakikirjan uusissa 2621 ja 2622 §:ssä säädettyjen seuraamusten kaltaisten seuraamusten asianmukaisuutta, ensimmäisen yhtiöoikeudellisen direktiivin 6 artiklassa vai perustuuko se perustamissopimuksen 5 artiklaan, jossa tämän tuomion 36 kohdassa mieliin palautetun vakiintuneen oikeuskäytännön mukaan edellytetään, että yhteisön oikeuden määräysten ja säännösten rikkomisesta määrättävien seuraamusten on oltava tehokkaita, oikeasuhteisia ja varoittavia.

54 Tältä osin on todettava, että kirjanpidon väärentämistä koskevista rikoksista tuomittavilla, Italian siviilikakikirjan uusissa 2621 ja 2622 §:ssä säädettyjen seuraamusten kaltaisilla seuraamuksilla on tarkoituksena rangaista sellaisen perusperiaatteen ilmeistä loukkaamista, jonka kunnioittaminen muodostaa neljännen yhtiöoikeudellisen direktiivin ensiarvoisen päämäärän ja joka ilmenee kyseisen direktiivin neljännestä perustelukappaleesta sekä 2 artiklan 3 ja 5 kohdasta, joiden mukaan kyseisessä direktiivissä tarkoitettujen yhtiöiden tilinpäätösten on annettava oikea ja riittävä kuva yhtiöiden varoista ja vastuista, rahoitusasemasta ja tuloksesta (ks. vastaavasti asia C-306/99, BIAO, tuomio 7.1.2003, Kok. 2003, s. I-1, 72 kohta oikeuskäytäntöviittauksineen).

55 Tämä toteamus soveltuu sitä paitsi seitsemänteen yhtiöoikeudelliseen direktiiviin, jonka 16 artiklan 3 ja 5 kohdassa annetaan konsolidoitujen tilinpäätösten osalta

olennaisilta osin samat säännökset kuin neljännen yhtiöoikeudellisen direktiivin 2 artiklan 3 ja 5 kohdassa tilinpäätösten osalta.

56 Siltä osin kuin kyse on ensimmäisen yhtiöoikeudellisen direktiivin 6 artiklassa säädetystä seuraamusjärjestelmästä, on todettava, että tämän säännöksen sanamuoto jo sellaisenaan viittaa siihen, että tämän säännöstön on katsottava koskevan paitsi tapausta, jossa tilinpäätöstä ei ole laisinkaan julkistettu, myös tapausta, joissa julkistetaan tilinpäätös, jota ei ole laadittu neljännessä yhtiöoikeudellisessa direktiivissä asetettujen, tilinpäätösten sisältöä koskevien oikeussääntöjen mukaisesti.

57 Kyseisessä 6 artiklassa ei nimittäin vain säädetä jäsenvaltioiden velvollisuudesta säätää asianmukaisia seuraamuksia siitä, ettei tasetta ja tuloslaskelmaa julkisteta, vaan siinä asetetaan tällainen velvollisuus sen osalta, ettei näitä asiakirjoja julkisteta ensimmäisen yhtiöoikeudellisen direktiivin 2 artiklan 1 kohdan f alakohdassa säädetyllä tavalla. Tässä viimeksi mainitussa säännöksessä kuitenkin viitataan nimenomaisesti tilinpäätöksen tietojen suunniteltuun yhteensovittamiseen, joka on toteutettu neljännellä yhtiöoikeudellisella direktiivillä.

58 Neljännen yhtiöoikeudellisen direktiivin, jolla näiden samojen yhtiömuotojen osalta täydennetään ensimmäisessä yhtiöoikeudellisessa direktiivissä asetettuja velvoitteita, rakenteesta ja siitä, ettei kyseisessä direktiivissä ole seuraamuksia koskevia yleisiä oikeussääntöjä, ilmenee, että lukuun ottamatta niitä tapauksia, jotka neljännen yhtiöoikeudellisen direktiivin 51 artiklan 3 kohdassa säädetty erityinen poikkeus kattaa, yhteisön lainsäätäjä on tosiaankin halunnut ensimmäisen yhtiöoikeudellisen direktiivin 6 artiklassa tarkoitetun seuraamusjärjestelmän kattavan neljännen yhtiöoikeudellisen direktiivin sisältämien velvoitteiden rikkomiset ja erityisesti sellaisen tilinpäätöksen julkistamatta jättämisen, jonka sisältö vastaa tilinpäätöstä koskevia oikeussääntöjä.

59 Tällainen yleinen oikeussääntö sen sijaan annetaan seitsemännen yhtiöoikeudellisen direktiivin 38 artiklan 6 kohdassa. Ei voida kiistää sitä, että tämä viimeksi mainittu säännös kattaa myös sellaisten konsolidoitujen tilinpäätösten julkistamisen, joita ei ole laadittu tässä samassa direktiivissä asetettujen oikeussääntöjen mukaisesti.

60 Tämä neljännen ja seitsemännen yhtiöoikeudellisen direktiivin välinen ero selittyy sillä, että ensimmäisen yhtiöoikeudellisen direktiivin 2 artiklan 1 kohdan f alakohdassa ei mitenkään viitata konsolidoituihin tilinpäätöksiin. Niinpä tämän direktiivin 6 artiklan ei voida katsoa soveltuvan tapauksiin, joissa ei ole noudatettu konsolidoituja tilinpäätöksiä koskevia velvoitteita.

61 Kyseisen 6 artiklan tulkintaa siten, että kyseinen artikla kattaa myös tilinpäätösten sisältöä koskevien oikeussääntöjen mukaisesti laadittujen tilinpäätösten julkistamatta jättämisen, tukevat lisäksi näiden direktiivien rakenne ja tavoitteet.

62 Tässä suhteessa on otettava erityisesti huomioon julkisasiamiehen ratkaisuehdotuksensa 72–75 kohdassa esittämän mukaisesti se ensiarvoisen tärkeä tehtävä, joka on pääomayhtiöiden tilinpäätösten julkistamisella ja varsinkin sellaisten tilinpäätösten julkistamisella, jotka on laadittu niiden sisältöä koskevien yhdenmukaistettujen oikeussääntöjen mukaisesti, ulkopuolisten etujen suojaamiseksi, jota on selvästi korostettu sekä ensimmäisen että neljännen yhtiöoikeudellisen direktiivin johdantoosassa.

63 Tästä seuraa, että Italian siviililakikirjan uusissa 2621 ja 2622 §:ssä kirjanpidon väärentämisestä säädettyjen seuraamusten kaltaisten seuraamusten asianmukaisuutta koskeva vaatimus asetetaan ensimmäisen yhtiöoikeudellisen direktiivin 6 artiklassa.

64 Tämä ei kuitenkaan estä sitä, että 6 artiklassa säädetyn seuraamusten asianmukaisuutta koskevan vaatimuksen ulottuvuuden selvittämiseksi voi olla hyödyllistä ottaa huomioon perustamissopimuksen 5 artiklaa koskeva yhteisöjen tuomioistuimen vakiintunut oikeuskäytäntö, josta ilmenee samanlainen vaatimus.

65 Kyseisen vakiintuneen oikeuskäytännön mukaan on niin, että vaikka jäsenvaltiot voivat edelleen valita määrättävät seuraamukset, niiden on huolehdittava erityisesti siitä, että yhteisön oikeuden rikkominen sanktioidaan perusteiltaan ja menettelyltään vastaavalla tavalla kuin kansallisen oikeuden vastaavanlaatuinen ja vakavuudeltaan samanlainen rikkominen ja että seuraamus on joka tapauksessa tehokas, oikeasuhteinen ja varoittava (ks. em. asia komissio v. Kreikka, tuomion 23 ja 24 kohta; asia C-326/88, Hansen, tuomio 10.7.1990, Kok. 1990, s. I-2911, Kok. Ep. X, s. 479, 17 kohta; asia C-167/01, Inspire Art, tuomio 30.9.2003, Kok. 2003, s. I-10155, 62 kohta ja asia C-230/01, Penycoed, tuomio 15.1.2004, Kok. 2004, s. I-937, 36 kohta oikeuskäytäntöviittauksineen).

Lievemmän rangaistuksen takautuvaa soveltamista koskeva periaate

66 Kun tarkastelun ulkopuolelle jätetään se, että ensimmäisen yhtiöoikeudellisen direktiivin 6 artikla on sovellettavissa tilinpäätöksien julkistamatta jättämiseen, on huomautettava, että Italian rikoslakikirjan 2 §:n, jossa vahvistetaan lievemmän rangaistuksen takautuvaa soveltamista koskeva periaate, nojalla Italian siviililaki-

kirjan uusia 2621 ja 2622 §:ää olisi sovellettava, vaikka ne ovat tulleet voimaan vasta sen jälkeen, kun teot, joiden perusteella syytteet on pääasioissa nostettu, on tehty.

67 Tältä osin on huomautettava, että vakiintuneen oikeuskäytännön mukaan perusoikeudet ovat erottamaton osa yleisiä oikeusperiaatteita, joiden noudattamista yhteisöjen tuomioistuin valvoo. Tätä valvoessaan yhteisöjen tuomioistuin tukeutuu jäsenvaltioiden yhteiseen valtiosääntöperinteeseen ja kansainvälisiin ihmisoikeuksia koskeviin asiakirjoihin, joiden syntyyn jäsenvaltiot ovat vaikuttaneet tai joihin ne ovat liittyneet (ks. mm. asia C-112/00, Schmidberger, tuomio 12.6.2003, Kok. 2003, s. I-5659, 71 kohta oikeuskäytäntöviittauksineen ja yhdistetyt asiat C-20/00 ja C-64/00, Booker Aquaculture ja Hydro Seafood, tuomio 10.7.2003, Kok. 2003, s. I-7411, 65 kohta oikeuskäytäntöviittauksineen).

68 Lievemmän rangaistuksen takautuvaa soveltamista koskeva periaate kuuluu jäsenvaltioiden yhteiseen valtiosääntöperinteeseen.

69 Tästä seuraa, että tämän periaatteen on katsottava kuuluvan yhteisön oikeuden yleisiin periaatteisiin, joita kansallisen tuomioistuimen on kunnioitettava, kun se soveltaa yhteisön oikeuden ja nyt esillä olevassa tapauksessa erityisesti yhtiöoikeudellisten direktiivien täytäntöönpanemiseksi annettua kansallista lainsäädäntöä.

Mahdollisuus vedota ensimmäiseen yhtiöoikeudelliseen direktiiviin

70 Asiassa nousee kuitenkin esille kysymys siitä, sovelletaanko lievemmän rangaistuksen takautuvaa soveltamista koskevaa periaatetta silloin, kun kyseinen rangaistus on ristiriidassa yhteisön oikeuden muiden oikeussääntöjen kanssa.

71 Tätä kysymystä ei kuitenkaan ole tarpeen ratkaista pääasiassa kyseessä olevien asioiden takia, koska kyseessä oleva yhteisön oikeussääntö sisältyy direktiiviin, johon oikeusviranomaiset ovat vedonnet yksityistä oikeussubjektia vastaan rikosoikeudenkäynneissä.

72 Tosin tilanteessa, jossa niiden vastausten perusteella, jotka yhteisöjen tuomioistuin antaa ennakkoratkaisupyynnön esittäneille tuomioistuimille, nämä päätyisivät siihen lopputulokseen, että Italian siviililakikirjan uudet 2621 ja 2622 § eivät niiden sisältämien tiettyjen säännösten vuoksi täytä yhteisön oikeudessa asetettua vaatimusta seuraamusten asianmukaisuudesta, tästä seuraisi yhteisöjen tuomioistuimen vakiintuneen oikeuskäytännön mukaan, että ennakkoratkaisupyynnöt esittäneiden tuomioistuinten olisi jätettävä omasta aloitteestaan soveltamatta kyseisiä uusia pykäliä ilman, että niiden olisi pyydettävä tai odotettava, että nämä pykälät ensin poistettaisiin lainsäädäntöteitse tai jossain muussa perustuslain mukaisessa menettelyssä (ks. mm. asia 106/77, Simmenthal, tuomio 9.3.1978, Kok. 1978, s. 629, Kok. Ep. IV, s. 73, 21 ja 24 kohta; yhdistetyt asiat C-13/01 ja C-113/91, Debus, tuomio 4.6.1992, Kok. 1992, s. I-3617, 32 kohta ja yhdistetyt asiat C-10/97–C-22/97, IN. CO. GE'90 ym., tuomio 22.10.1998, Kok. 1998, s. I-6307, 20 kohta).

73 Yhteisöjen tuomioistuin on kuitenkin vakiintuneesti todennut myös, että direktiivillä ei sellaisenaan voida luoda velvoitteita yksityiselle oikeussubjektille eikä direktiivin säännökseen sellaisenaan voida näin ollen vedota tällaista henkilöä vastaan (ks. mm. yhdistetyt asiat C-397/01–C403/01, Pfeiffer ym., tuomio 5.10.2004, Kok. 2004, s. I-8835, 108 kohta oikeuskäytäntöviittauksineen).

74 Sellaisen erityisen tilanteen yhteydessä, jossa jäsenvaltion viranomaiset vetoavat yksityistä oikeussubjektia vastaan johonkin direktiiviin rikosoikeudenkäynnissä, yhteisöjen tuomioistuin on täsmentänyt, että direktiivillä ei voi sellaisenaan ja sen soveltamiseksi annetusta jäsenvaltion sisäisestä lainsäädännöstä riippumatta olla sellaista vaikutusta, että direktiivin säännöksiä rikkovien henkilöiden rikosoikeudellinen vastuu määräytyisi tai sitä ankaroitettaisiin direktiivin perusteella (ks. mm. asia 80/86, Kolpinghuis Nijmegen, tuomio 8.10.1987, Kok. 1987, s. 3969, Kok. Ep. IX, s. 215, 13 kohta ja asia C-60/02, X, tuomio 7.1.2004, Kok. 2004, s. I-651, 61 kohta oikeuskäytäntöviittauksineen).

75 Siitä, että nyt esillä olevassa tapauksessa vedottaisiin ensimmäisen yhtiöoikeudellisen direktiivin 6 artiklaan, jotta saataisiin tutkittua, onko Italian siviilikakirjan uudet 2621 ja 2622 § sopusoinnuissa tämän säännöksen kanssa, voisi kuitenkin seurata se, että jätettäisiin soveltamatta näissä pykälissä säädettyä lievempien rangaistusten järjestelmää.

76 Ennakkoratkaisupyynnön esittämistä koskevista päätöksistä nimittäin ilmenee, että jos Italian siviilikakirjan uusia 2621 ja 2622 §:ää olisi jätettävä soveltamatta sen vuoksi, että ne ovat ristiriidassa ensimmäisen yhtiöoikeudellisen direktiivin 6 artiklan kanssa, tästä voisi seurata, että sovellettaisiin selvästi ankarampaa rikosoikeudellista seuraamusta, kuten seuraamusta, josta säädetään kyseisen lakikirjan vanhassa 2621 §:ssä, jonka voimassaoloaikana teot, joista pääasioissa on nostettu syytteet, on tehty.

77 Tällainen seuraus olisi ristiriidassa jo direktiivien luonteesta seuraavien rajoitusten kanssa, sillä kyseinen luonne estää sen, kuten tämän tuomion 73 ja 74 kohdassa mainitusta oikeuskäytännöstä ilmenee, että direktiivillä voisi olla sellainen vaikutus, että syytettyjen rikosoikeudellinen vastuu määräytyisi tai sitä ankaroitettaisiin direktiivin perusteella.

78 Kaiken edellä esitetyn perusteella ennakkoratkaisukysymyksiin on vastattava, että pääasioissa kyseessä olevan tilanteen kaltaisessa tilanteessa jäsenvaltion viranomaiset eivät rikosoikeudenkäynneissä voi vedota syytettyjä vastaan ensimmäiseen yhtiöoikeudelliseen direktiiviin sellaisenaan, sillä millään direktiivillä ei voi sellaisenaan ja sen soveltamiseksi annetusta jäsenvaltion sisäisestä lainsäädännöstä riippumatta olla sellaista vaikutusta, että syytettyjen rikosoikeudellinen vastuu määräytyisi tai sitä ankaroitettaisiin direktiivin perusteella.

Oikeudenkäyntikulut

79 Pääasian asianosaisten osalta asian käsittely yhteisöjen tuomioistuimessa on välivaihe kansallisessa tuomioistuimessa vireillä olevan asian käsittelyssä, minkä vuoksi kansallisen tuomioistuimen asiana on päättää oikeudenkäyntikulujen korvaamisesta. Oikeudenkäyntikuluja, jotka ovat aiheutuneet muille kuin näille asianosaisille huomautusten esittämisestä yhteisöjen tuomioistuimelle, ei voida määrätä korvattaviksi.

Näillä perusteilla yhteisöjen tuomioistuin (suuri jaosto) on ratkaissut asian seuraavasti:

Pääasioissa kyseessä olevan tilanteen kaltaisessa tilanteessa jäsenvaltion viranomaiset eivät rikosoikeudenkäynnissä voi vedota syytettyjä vastaan niiden takeiden yhteensovittamisesta samanveroisiksi, joita jäsenvaltioissa vaaditaan perustamissopimuksen 58 artiklan 2 kohdassa tarkoitetuilta yhtiöiltä niiden jäsenten sekä ulkopuolisten etujen suojaamiseksi, 9 päivänä maaliskuuta 1968 annettuun ensimmäiseen neuvoston direktiiviin 68/151/ETY sellaisenaan, sillä millään direktiivillä ei voi sellaisenaan ja sen soveltamiseksi annetusta jäsenvaltion sisäisestä lainsäädännöstä riippumatta olla sellaista vaikutusta, että syytettyjen rikosoikeudellinen vastuu määräytyisi tai sitä ankaroitettaisiin direktiivin perusteella.

Allekirjoitukset